

BESLUT

Datum

2017 -11- 22

Dnr

985-17-4.3

Aktbilaga

R-97
R-127

6

**SKADESTÅNDSANSPRÅK MOT STATEN MED HÄNVISNING
TILL EN RÄTTEGÅNG I ETT YTTRANDEFRIHETSMÅL****Justitiekanslerns beslut**

Justitiekanslern avslår Monica Antonssons anspråk.

Ärendet*Bakgrund*

Justitiekanslern väckte den 4 november 2015 åtal för yttrandefrihetsbrottet grovt förtal alternativt förtal mot den ansvarige utgivaren för en webbplats med anledning av uppgifter som hade spritts där om Monica Antonsson (Stockholms tingsrätts mål B 7264-15). Monica Antonsson hade angett brottet till åtal och Justitiekanslern fann att det var påkallat från allmän synpunkt att åtal väcktes. Monica Antonsson var målsägande och begärde att den ansvarige utgivaren på grund av brottet skulle betala skadestånd till henne för kränkning. Justitiekanslern förde Monica Antonssons talan.

Jury utsågs för att pröva frågan om brott hade begåtts. Huvudförhandling i målet pågick den 30 – 31 augusti 2016. När huvudförhandlingen hade avslutats tillfrågades juryn av rätten om de uppgifter som omfattades av åtalet utgjorde grovt förtal alternativt förtal. Frågorna skulle besvaras med ja eller nej. Juryn besvarade samtliga frågor med nej. Genom dom den 31 augusti 2016 ogillade tingsrätten åtalet och Monica Antonssons skadeståndsanspråk. I domskälen skrev tingsrätten bl.a.: "Juryn har besvarat samtliga frågor med nej. Det innebär att åtalet [...] ska ogillas. Detsamma gäller Monica Antonssons skadeståndstalan." Tingsrättens dom vann laga kraft.

Anspråket m.m.

Monica Antonsson har begärt skadestånd av staten utan att ange något bestämt belopp, med hänvisning till att hennes rättigheter enligt artiklarna 6, 8 och 13 i Europakonventionen för de mänskliga rättigheterna har kränkts.

Monica Antonsson har till stöd för anspråket i huvudsak anfört följande.

De händelser som låg till grund för åtalet var kränkande för hennes integritet och ära. Trots det ogillades åtalet och det enskilda anspråket. Hon har inte haft tillgång till effektiva rättsmedel för att tillvarata sin rätt till ett skydd för privat- och familjelivet.

Det finns ingen förklaring i Stockholm tingsrätts dom till varför hennes skadeståndsanspråk ogillades. Det saknas domskäl i egentlig mening. Hon kan inte överklaga tingsrätts dom. Det kan inte råda något tvivel om att de händelser som låg till grund för Justitiekanslerns och hennes talan utgjorde förtal i teknisk mening. Med tanke på hur pass ovanligt det är att Justitiekanslern väcker åtal för förtal kan det antas att staten genom Justitiekanslern gjort bedömningen att ansvarsfrågan i sig var klar. Oavsett hur det förhåller sig med det var utgången i målet fullständigt oförutsebar. Hennes rätt till en rättvis rättegång har därför kränkts. I vart fall har vid en samlad bedömning av anförda omständigheter hennes rätt till en rättvis rättegång, i ljuset av hennes rätt till ett med effektiva rättsmedel förenat skydd för privat- och familjelivet, inte respekterats.

Justitiekanslerns bedömning

Skadeståndsrättsliga utgångspunkter

Enligt 3 kap. 2 § 1 skadeståndslagen ska staten ersätta personskada, sakskada eller ren förmögenhetsskada som vållas genom fel eller försummelse vid myndighetsutövning i sådan verksamhet som staten svarar för. Enligt 3 kap. 2 § 2 skadeståndslagen ska staten också ersätta skada på grund av att någon kränks på sätt som anges i 2 kap. 3 § samma lag genom fel eller försummelse vid myndighetsutövning.

Enligt Högsta domstolens praxis (se främst NJA 2005 s. 462 och NJA 2007 s. 584) kan staten också bli ersättningsskyldig vid överträdelse av Europakonventionen. I den mån Sverige har en förpliktelse att gottgöra en överträdelse av konventionen genom en rätt till skadestånd ska skadestånd i första hand utgå med stöd av 3 kap. 2 § skadeståndslagen. Vid prövningen ska denna bestämmelse tolkas konformt med konventionen. När det gäller ersättning för ideell skada kan enligt Högsta domstolen de begränsningar som följer av 2 kap. 3 § skadeståndslagen inte bortfalla ens vid en konventionskonform tolkning. Därmed kan ersättning för ideell skada vid överträdelse av konventionen i regel inte grundas på skadeståndslagen. Sådan ersättning kan dock utgå utan särskilt lagstöd om det krävs för att uppfylla Sveriges åtaganden enligt konventionen. Med det menas skyldigheten enligt artikel 13 i konventionen att på det nationella planet tillhandahålla rättsmedel för att komma till rätta med konventionsöverträdelse.

Rättegången i tryck- och yttrandefrihetsmål

Grundläggande bestämmelser om rättegången i tryckfrihetsmål finns i 12 kap. tryckfrihetsförordningen (TF). Av 9 kap. 1 § yttrandefrihetsgrundlagen (YGL) framgår att dessa bestämmelser även gäller för rättegången i yttrandefrihetsmål. Redogörelsen för rättegångsbestämmelserna görs därför i det följande med hänvisning till TF. I lagen (1991:1559) med föreskrifter på tryckfrihetsförordningens och yttrandefrihetsgrundlagens områden (tillämpningslagen) finns närmare bestämmelser om rättegången i tryck- och yttrandefrihetsmål.

Till tryck- och yttrandefrihetsmål hör bl.a. mål om ansvar och enskilt anspråk på grund av tryck- och yttrandefrihetsbrott. Handläggningen av sådana mål skiljer sig i flera avseenden från vad som vanligen gäller i fråga om brottmål och tvistemål, främst genom jurysystemet.

I mål om ansvar för tryck- eller yttrandefrihetsbrott har en part alltid rätt till juryprövning. Endast om båda parter är ense om det prövas målet utan jury (12 kap. 2 § första stycket TF). I ett sådant fall handläggs målet enligt vad som gäller i allmänhet för brottmål, dvs. oftast med en lagfaren domare och nämnd (8 kap. 7 § tillämpningslagen).

Juryn består av nio medlemmar. Den har till uppgift att avgöra om brott har begåtts enligt de bestämmelser som åklagaren eller målsäganden har funnit tillämpliga. Juryn lämnar sin bedömning genom att besvara skriftliga frågor från rätten avseende varje påstått brott. Innan frågorna avfattas slutligt, ska de parter som är närvarande vid förhandlingen få tillfälle att yttra sig över frågorna (9 kap. 7 § tillämpningslagen).

Om juryn finner att brott inte har begåtts ska rätten – bestående av tre lagfarna domare – frikänna den tilltalade. Om däremot juryn finner att brott har begåtts – för vilket det krävs sex röster av nio – ska även rätten pröva den frågan. Rätten kan i så fall frikänna den tilltalade eller hänföra brottet under en mildare straffbestämmelse än den som juryn har tillämpat (12 kap. 2 § andra stycket TF). Juryns beslut motiveras inte. Det är alltid rätten som avgör frågor om påföljd eller skadestånd.

En part har samma rätt till juryprövning även om talan inte förs om straffrättsligt ansvar utan endast gäller skadestånd (12 kap. 14 § andra stycket TF). För att ett enskilt anspråk med anledning av missbruk av tryckfriheten eller yttrandefriheten ska kunna bifallas krävs det att ett tryck- eller yttrandefrihetsbrott har begåtts (11 kap. 1 § första stycket TF respektive 8 kap. 1 § första stycket YGL).

Rättens dom i ett tryck- eller yttrandefrihetsmål kan överklagas i vanlig ordning. Prövningen begränsas dock av att högre rätt, där ingen jurymedverkan förekommer, på samma sätt som tingsrätten är bunden av juryns friande utlåtande (12 kap. 2 § andra stycket TF). Om juryn i alla delar funnit att

brott inte föreligger, går det alltså inte att få till stånd någon överprövning i högre rätt av tingsrättens dom.

Enligt den s.k. instruktion som återfinns i grundlagarna åligger det bl.a. den som ska döma över missbruk av tryck- eller yttrandefriheten att ha i åtanke att tryck- och yttrandefriheten är en grundval för ett fritt samhällsskick, alltid uppmärksamma syftet mera än framställningssättet och hellre fria än fälla (1 kap. 4 § TF och 1 kap. 5 § YGL).

Det svenska jurysystemets förhållande till Europakonventionen och påstådda överträdelser av artikel 6.1 i konventionen

Enligt artikel 6.1 i Europakonventionen ska var och en, vid prövningen av hans eller hennes civila rättigheter och skyldigheter eller av en anklagelse mot honom eller henne för brott, vara berättigad till en rättvis och offentlig förhandling inom skälig tid och inför en oavhängig och opartisk domstol. När målsäganden i ett brottmål för skadeståndstalan anses målet i den delen angå målsägandens civila rättigheter (se Danelius, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, femte upplagan, s. 168). Monica Antonssons talan om enskilt anspråk avser alltså en sådan civil rättighet som omfattas av skydd enligt artikel 6.1 i Europakonventionen.

Monica Antonsson har, i frågan om på vilket sätt hennes rätt till en rättvis rättegång har åsidosatts, framhållit avsaknaden av domskäl och att domen inte går att överklaga. Det kan konstateras att dessa omständigheter är utmärkande för juryprövningen och att Europakonventionen inte uppställer något hinder mot rättsordningar med jurysystem. Ett flertal av Europarådets medlemsstater har olika former av jurysystem. Staterna har en bred bedömningsmarginal vid utformningen av processordningen för olika typer av mål. Det bör i detta sammanhang också påpekas att de bestämmelser om juryprövning som Monica Antonsson vänt sig mot återfinns i svenska grundlagar. Den aktuella regleringen befinner sig alltså på en högre nivå i den svenska normhierarkin än Europakonventionen (som har status av vanlig svensk lag genom lagen [1994:1219] om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna). Reglerna är ett uttryck för en grundläggande svensk konstitutionell tradition av att ha särskilda bestämmelser för processen när det gäller ansvar och skadestånd pga. yttranden i grundlagsskyddade medier.

Av Europadomstolens praxis framgår att det inte står i strid med artikel 6.1 i Europakonventionen att ett brottmål prövas av en lekmanajury utan att domskäl anges för avgörandet (se Saric mot Danmark, no. 31913/96, dom den 2 februari 1999). För att kravet på en rättvis rättegång ska vara uppfyllt krävs dock att det går att förstå på vilka grunder som domen har meddelats (jfr Taxquet mot Belgien, no. 926/05, dom [stor kammare] den 16 november 2010 och Judge mot Storbritannien, no. 35863/10, delbeslut den 8 februari 2011). Det har i vissa fall ansetts framgå av åtalets utformning, det meningsutbyte om åtalet som har förekommit under rättegången eller de

frågor som ställts till juryn (se bl.a. Legillon mot Frankrike, no. 53406/10, dom den 10 januari 2013).

Av Europadomstolens praxis framgår vidare, i fråga om civilrättsliga mål, att det måste finnas domskäl som gör det klart för parterna att domstolen tagit ställning till deras yrkanden och invändningar och att detta är av särskild betydelse i fråga om domar som kan överklagas (se Danelius, a.a., s. 313 med där gjorda hänvisningar). Rätten till domstolsprövning enligt konventionen innebär dock inte en rätt till domstolsprövning i mer än en instans (se t.ex. Tolstoy Miloslavsky mot Storbritannien, no. 18139/91, dom den 13 juli 1995).

Justitiekanslern konstaterar att tingsrättens prövning av brottmålet och Monica Antonssons skadeståndstalan har skett i enlighet med grundlagarnas bestämmelser för prövning av tryck- och yttrandefrihetsmål. Rättens frågor till juryn var utformade på ett sådant sätt att ramen för dess prövning var helt klar. Frågorna pekade således ut vilka uppgifter juryn skulle bedöma och vilka straffbestämmelser som i åtalet påståtts vara tillämpliga. Det var tydligt att prövningen skulle avse frågan om respektive uppgift – ensam eller tillsammans med de övriga uppgifter som åtalet avsåg – utgjorde grovt förtal alternativt förtal eller inte något brott alls. Parterna gavs också tillfälle att lämna synpunkter på frågorna.

Även om tingsrättens dom inte innehöll några egentliga domskäl i brottmålsdelen så framgår det följaktligen av rättens frågor till juryn och hur de besvarades att åtalet, och därmed även skadeståndstalan, ogillades därför att juryn bedömde att de uppgifter som åtalet gällde inte utgjorde brott. Vidare argumenterade parterna vid huvudförhandlingen utförligt för sina ståndpunkter i frågan om publiceringen av uppgifterna utgjorde förtal eller inte. Kravet att det ska gå att förstå på vilka grunder åtalet ogillades får därför anses uppfyllt. När ett åtal avseende yttrandefrihetsbrott ogillas följer det direkt av grundlagen att skadeståndet inte kan bifallas. Det kan därför inte ställas upp högre krav på domskälen i skadeståndsdelen än att dessa lämnar besked om att skadeståndsanspråket ogillas till följd av att juryn funnit att yttrandefrihetsbrott inte föreligger.

Monica Antonsson har vidare pekat på att utgången i målet var oförutsebar. Hon har i denna del bl.a. pekat på att åtalet ogillades trots att ansvarsfrågan i sig var klar. Hon har därvid hänvisat till Justitiekanslerns bedömning av åtalet.

Monica Antonssons kritik måste uppfattas som en invändning mot att lekmän i stället för jurisdome prövat frågan om de åtalade gärningarna objektivt sett utgjort brott. Det rör sig alltså återigen om en kritik mot något som utmärker jurysystemet som sådant. Som framgått i det föregående utgör artikel 6.1 i Europakonventionen inget hinder mot att skuldfrågan i brottmål prövas av en lekmanjury. Vad avser hänvisningen till Justitiekanslerns bedömning kan också sägas att den omständigheten att en åklagare – i detta

fall Justitiekanslern – dragit slutsatsen att det funnits tillräckliga skäl för åtal, medan domstolen sedan ogillar åtalet, inte medför att utgången i målet kan sägas ha varit oförutsebar.

Som anförts innebär rätten till domstolsprövning inte en rätt till prövning i mer än en instans. Det faktum att det i detta fall inte varit möjligt för Monica Antonsson att få den friande domen ändrad av högre instans, innebär därför inte heller någon överträdelse av artikel 6.1.

Sammanfattningsvis är Justitiekanslerns bedömning att varken det svenska jurysystemets utformning eller dess tillämpning i Monica Antonssons fall har inneburit en överträdelse av rätten till en rättvis rättegång i artikel 6.1 i Europakonventionen.

Påstådda överträdelser av artiklarna 8 och 13 i Europakonventionen

Av artikel 8.1 i Europakonventionen framgår bl.a. att var och en har rätt till respekt för sitt privat- och familjeliv, sitt hem och sin korrespondens. Denna rättighet omfattar en rätt till skydd av personens rykte, inklusive ett skydd mot förtal. Rättigheten medför inte bara en negativ förpliktelse för staterna att avhålla sig från ingrepp i privat- och familjelivet, utan även i viss mån en skyldighet att vidta positiva åtgärder för att skydda enskilda från sådana ingrepp av andra enskilda (se Danelius, a.a., s. 366 ff. med där gjorda hänvisningar).

Av artikel 8.2 framgår att rättigheten inte är absolut. Staten har möjlighet att inskränka rättigheten, bl.a. med hänsyn till andras personers fri- och rättigheter. Således kan en persons rätt till respekt för privat- och familjelivet inskränkas med hänsyn till t.ex. rätten till yttrandefrihet enligt artikel 10 i konventionen. Vad som krävs är att staterna genom sin lagstiftning har funnit en balans mellan dessa två rättigheter. I fråga om hur avvägningen mellan dessa två rättigheter ska göras finns en bred bedömningsmarginal till förmån för staten. (Se t.ex. A. mot Norge, no. 28070/06, dom den 9 april 2009, p. 66 och von Hannover mot Tyskland [nr 2], no. 40660/08 och 60641/08, dom [stor kammare] den 7 februari 2012, pp. 104–107.)

Justitiekanslern gjorde i detta fall bedömningen att de yttranden som var föremål för prövning i det aktuella målet gick utöver vad en enskild ska behöva tåla. De svenska yttrandefrihetsgrundlagarna, bl.a. i de delar som Monica Antonsson har vänt sig mot, är emellertid utformade för att i första hand säkerställa ett långtgående skydd för yttrandefriheten (jfr här även den s.k. instruktionen som nämnts i det föregående). Det finns i Sverige en bred politisk enighet om att grundlagarna ska ha en sådan utformning. Den avvägning som genom de svenska reglerna gjorts mellan rättigheterna i artikel 10 (skyddet för yttrandefriheten) och artikel 8 (rätten till respekt för privatlivet) kan inte i sig anses orimlig. Både de svenska grundlagarna på tryck- och yttrandefrihetens område och deras tillämpning i detta fall ligger således väl inom staternas bedömningsmarginal. Att domstolen i detta fall

gjorde en annan bedömning än åklagaren Justitiekanslern kan därför inte anses utgöra en överträdelse av artikel 8.

Enligt artikel 13 i konventionen ska den vars rättigheter enligt konventionen har kränkts ha tillgång till ett effektivt rättsmedel för att komma till rätta med konventionsöverträdelser. Med ett effektivt rättsmedel i Europakonventionens mening avses ett rättsmedel som medger en tillfredsställande prövning av ett klagomål. För att prövningen ska uppfylla kraven i artikel 13 krävs att möjligheten att nå framgång inte bara är teoretisk eller illusorisk; det måste finnas en praktisk möjlighet att nå framgång (se t.ex. Prins Hans-Adam II av Liechtenstein mot Tyskland, no. 42527/98, dom [stor kammare] den 12 juli 2001). Den omständigheten att klagandens yrkande har avslagits innebär dock inte att rättsmedlet har varit ineffektivt (se t.ex. Swedish Engine Drivers' Union mot Sverige, no. 5614/72, dom den 6 februari 1976).

Monica Antonssons möjlighet att nå framgång med sin talan om enskilt anspråk kan inte sägas ha varit utsiktslös. Hon har också fått sitt skadeståndsanspråk prövat genom detta beslut. Det faktum att de bestämmelser hon menar är konventionsstridiga finns på grundlagsnivå har inte utgjort hinder för Justitiekanslern att pröva hennes anspråk. Hennes rättigheter enligt artikel 13 har därför inte åsidosatts.

Sammanfattningsvis är Justitiekanslerns slutsats i denna del att staten inte har åsidosatt sin positiva förpliktelse att skydda Monica Antonssons rätt till privatliv enligt artikel 8 i Europakonventionen och att hon har haft tillgång till ett effektivt rättsmedel för att få sitt påstående om en överträdelse av hennes rätt till respekt för privat- och familjelivet prövat.

Slutsats

Det har inte förekommit någon överträdelse av Monica Antonssons rättigheter enligt Europakonventionen. Hennes begäran om skadestånd kan därför inte bifallas.

Ärendet har föredragits av Claes Lewenhaupt. I ärendets beredning har även byråcheferna Daniel Kjellgren och Anna Erman deltagit.

Anna Skarhed

Upplysningar om överklagande m.m.

Justitiekanslerns beslut har fattats enligt bestämmelserna om statens frivilliga skadereglering som finns i förordningen (1995:1301) om handläggning av skadeståndsanspråk mot staten. Beslutet kan inte överklagas. Den som är missnöjd med beslutet kan väcka talan mot staten i allmän domstol för att få begäran prövad i den ordning som gäller för tvistemål.

Exp. till

Sökanden (genom ombudet)